TAMPEREEN YLIOPISTO

Juho Saari
Sosiaali- ja terveyspolitiikan professori
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
PL 100
33014 TAMPERE
Email: juho.saari@uta.fi
GSM: +358-40-8281027

Lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on 23.5.2018 päivätyllä viestillä pyytänyt allekirjoittaneelta kirjallisen lausunnon aiheesta K 11/2018 vp Hallituksen vuosikertomus 2017, erityisesti teemasta hyvinvointitalous.

Esitän lausuntona kunnioittavasti seuraavaa.

Lausunto

Sosiaali- ja terveyspoliittisesti vuotta 2017 luonnehtii vaalikauden alkupuolella tehtyjen sopeutumistoimien toimeenpano ja kärkihankkeiden vaiheittainen eteneminen. Hallituksen käytössä ollut ns. jakovara (jakamaton varaus) oli viime vuonna varsin niukka, eikä uusilla menolisäyksillä tai -leikkauksilla ole ollut merkittävää vaikutusta julkisiin kokonaismenoihin. Tulevaisuusnäkökulmasta on ilmeistä, että ikääntymisen, työmarkkinoiden muutoksen, eriarvoisuuskehityksen sekä kestämättömän kehityksen haasteiden aiheuttamat menolisäykset tulevat olemaan merkittäviä. Julkisen talouden mahdollisuus kattaa nämä menolisäykset ilman rakenteellisia (institutionaalisia) uudistuksia on niukka.

Tämän keskeiseksi haasteeksi tulee sukupolvien välinen tulon- ja resurssienjako tilanteessa, jossa poliittinen valta, varallisuus ja perinnöt sekä yhteiskunnallinen osallistuminen keskittyvät (työ)eläkkeelle jääville ikäluokille. Kun investoinnit lasten ja nuorten koulutukseen, kasvatukseen ja elinolosuhteisiin ovat kasvun, työllisyyden ja hyvinvoinnin kannalta todennäköisesti tuottavampia kuin vaihtoehtoiset ikääntyvään väestöön liittyvät kohteet, tilanne on muuttumassa yhteiskunnan kestävän kehityksen kannalta ongelmalliseksi.

Sosiaali- ja terveyspolitiikan rahoituksen kannalta tarkasteltuna on huomionarvoista, että veroperustemuutosten vaikutus veropohjiin oli varsin mittava vuonna 2017. Samaten kertaluonteisia valtion saamia tuloja sekä vähentäviä että lisääviä eriä on samana vuonna ollut poikkeuksellisen paljon. Menojen osalta verotukien merkitys on muodostunut siinä määrin poikkeukselliseksi, että tilannetta ei voi pitää enää kestävänä, varsinkin kun tukien kohdentuminen on sosiaali- ja terveyspoliittisesti erikoinen, niiden painopiste on elinkeinotuissa ja merkittävällä osalla tuista ei ole myönteistä vaikutusta talouden uudistamiseen, kasvuun ja työllisyyteen. Samaten valtiontakauksien ja- vastuiden määrän kasvu edellyttäisi systemaattisempaa arviointia ja poliittista kannanmuodostusta.

Hallitus on osoittautunut avoimuutta kokeilukulttuurille, mistä merkittävimmät osoitukset ovat perustulokokeilu ja maahanmuuttajien kotoutumisen SIB-hanke. Samaten MAL – sopimus on osoittautunut toimivuutensa erityisesti pääkaupunkiseudulla. Suotavaa olisi, että seuraavalla MAL – sopimuskaudella nostettaisiin vuokra-asuntojen osuutta koko asuntokannassa, jotta asumistukimenojen kasvua aiheuttavat paikalliset asuntomarkkinoiden epätasapainotilat saataisiin kohtuuajassa ja markkinalähtöisesti purettua.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä ei tapahtunut olennaisia muutoksia lukuun ottamatta mielenterveyttä, jolla hallitus otti joitakin myönteisiä askeleita (ja ottaa niitä lisää alkukesästä 2018). Maakunnan ja kunnan yhdyspinta edellyttäisi tällä alueella voimakkaampaa ohjausta kuin mihin vuosina 2017-2018 näyttää olevan valmiutta. Toimenpiteiden ytimessä tulisi olla maakunnan organisoimien palvelujen käyttöä vähentävät kuntien toimenpiteet, mihin ei tällä hetkellä näyttäisi olevan riittävää yhteisymmärrystä ja taloudellista kannustinta. Selvitysmies Tuija Braxin ehdotukset kartoittavat kenttää ja yhdyspintaa kansalaisjärjestöjen osalta.

Verkkopalvelujen, kuten Terveyskylä, asiakasmäärät eivät ole vielä saavuttaneet sitä tasoa, minkä palvelut mahdollistaisivat. Koska tulevaisuudessa näiden palvelujen merkitys tuottavuuden lisäämisessä ja matalan kynnyksen palvelujen tarjoamisessa tulee kasvamaan, olisi syytä kiinnittää systemaattista huomiota palvelujen käyttöä edistäviin tekijöihin, erityisesti asiakaslähtöisyyteen. Oma haasteensa on julkisen vallan oman ja STEA-rahoitteisen järjestölähtöisen verkkotoiminnan yhteensovittaminen, jota olisi tullut systemaattisesti edistää nyt tarkasteltuna kautena. Tämä yhteensovittaminen olisi syytä tehdä kohtuullisella aikataululla.

NEET-nuorten asemassa on tapahtunut myönteistä kehitystä erityisesti ohjauksessa ja tukipalveluissa, mutta edelleenkin työmarkkinoiden, harjoittelun ja koulutuksen toimintaperiaatteet ja NEET - nuorten mahdollisuuksien yhteensovittaminen on puutteellista. Aihepiirin ympärillä on ollut silmiinpistävän monta selvitysmiestä ja työryhmää, joiden työnjako ja yhteistoiminta kertovat päällekkäisyydestä.

LAPE-uudistukset eivät ole jalkautuneet siinä määrin, että niillä olisi selkeä vaikutus tuen kohdentumiseen perheiden elämässä. Kotouttamispolitiikan vaikuttavuuden edistämisessä on edetty ja määrärahat ovat riittävällä tasolla, mutta edelläänkään tilannetta ei voi pitää tyydyttävänä, mitä tulee työllisyyden edistämiseen ja väestörakenteen muutoksen aiheuttamiin haasteisiin.

Kantapalvelut ovat osoittautuneet käyttökelpoiseksi järjestelmäksi, jonka diffuusio voisi toimia esikuvana muille verkkopohjaisille palveluille.

Maakunta- ja SoTe-uudistuksen käsittely eduskunnassa on tätä kirjoitettaessa kesken. Vuosi 2017 oli intensiivisen valmistelun aikaa. Poliittiset reunaehdot aiheuttavat mitä ilmeisemmin haasteita uudistuksen toimeenpanossa.
Valmistelun aikana olisi ollut syytä kiinnittää systemaattisempaa huomiota sisämarkkinoiden ja sosiaali- ja terveyspolitiikan yhteensovittamiseen, sillä Euroopan unionin tuomioistuimen päätökset rajoittavat jo nyt merkittävästi jäsenvaltioiden poliitikkojen innovatiivisuutta. Jatkossa EU-tuomioistuimen toleranssi sisämarkkinoiden ja hankintalainsäädännön toimintaa rajoittaville kansallisille erityispiirteille tulee edelleen vähentymään. Tämä tulee ottaa huomioon paitsi SoTe-uudistuksessa myös alkoholi-, rahapeli- ja rahankeräysuudistusten yhteydessä.

Tutkimusjärjestelmän uudistaminen (TULA-uudistus) on tukenut sosiaali- ja terveyspoliittisen järjestelmän informaatiovarantoa erityisesti strategisen tutkimuksen neuvoston konsortiorahoituksella. TEAS – hankkeiden hyödynnettävyyttä tulisi systematisoida tulevina vuosina. Nyt koordinaatio hankkeiden ja työryhmien välillä ei toimi ja eräissä tapauksissa hankkeet ovat valmistuneet vasta kun työryhmät ovat jättäneet loppuraporttinsa.

Sosiaaliturvan uudistamisessa on edetty kokeilujen kautta. Erityisesti perustulokokeilu on kansainvälisesti kiinnostava. Menossa on myös (ollut) muita merkittäviä hankkeita, joista hallitus saa luotettavaa tietoa hallituskauden loppupuolella. Kuntoutuskomitea olisi ansainnut tässä yhteydessä enemmän huomiota. Samaten TOIMI-hanke luo yhteistä informaatiovarantoa hallitusohjelman pohjaksi. Toukokuussa 2018 julkaistut alustavat sormiharjoitukset antavat viitteitä tulevista ratkaisuista. Kaiken kaikkiaan niukoista resursseista huolimatta hallitus on kiitettävästi toiminut tällä alueella. Silmiinpistävää kuitenkin on, että sen paremmin SoTe kuin Sotu-uudistuksen yhteydessä ei ole juurikaan pohdittu kestävän kehityksen aiheuttamia haasteita.

Jonkin verran katveeseen vuonna 2017 on jäänyt tulonsiirtojen ja palvelujen yhteensovittamiseen liittyvät haasteet. Palvelu- ja tulosiirtojärjestelmän eriseurainen uudistaminen samaan riskiin vastaavien järjestelmien osalta ei ole pitkällä aikavälillä toimivaa sosiaali- ja terveyspolitiikkaa. Tämän rajapinnan ylittäminen ja palvelujen ja tulonsiirtojen (sekä soveltuvin osin muun sääntelyn) riskikohtainen integrointi on sosiaali- ja terveyspolitiikan tulevaisuuden kannalta olennainen asia. Tämän ohella Kelan ja maakuntien yhteistyöhön olisi voinut kiinnittää enemmän huomiota myös muuten kuin toimeentulotuen ja sosiaalipalvelujen yhteensovittamisen yhteydessä.

Hallituksen vuosikertomuksessa käsitellyn ajanjakson aikana työskenteli myös johtamani eriarvoisuustyöryhmä, joka jätti raporttinsa keväällä 2018 ja josta kertomuksessa on maininta sivulla 31. Työryhmän tavoitteena oli sen tehtäväksi annon mukaisesti

tehdä ehdotuksia rakenteellisista uudistuksista suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Näitä uudistuksia nimesi kahdeksantoista, joista osan hallitus pani toimeen jo kevään 2018 riihessä.

Hallitus osoitti merkittävää ennakkoluulottomuutta avaamalla tämän mahdollisuuden. Työryhmä hyötyi siitä, että sen käytössä ei ollut korvamerkittyä jakovaraa, mikä pakotti siirtämään huomion rakenteellisiin (institutionaalisiin uudistuksiin). Työryhmän työhön tyytyväinen hallitus toki sitten kohdensi riihessä varoja tavalla, mikä mahdollistaa eriarvoisuustyöryhmän ehdotuksen toimeenpanon erityisesti perusturvassa seuraavalla hallituskaudella. Tämänkaltainen toimintamalli, jossa menolisäykset ehdollistetaan jo olemassaolojen rakenteiden uudistamiseen, saattaisi laajemminkin palvella laaja-alaisia työryhmiä: Suomen julkisessa taloudessa on edelleen paljon rakenteita, joiden olemassaolo perustuu vuosikymmeniä sitten tehtyihin ad hoc ratkaisuihin ja edunvalvontaan ja niiden systemaattisempi tarkastelu olisi kansallinen etu.

Kaikkineen lausuttavaksi jätetty Hallituksen vuosikertomus on informatiivinen asiakirja, joka vaivatta vastaa sille asetettuihin vaatimuksiin. Se kertoo riittävän kattavasti hallituksen toiminnasta. Informaatiovarantoa kuitenkin vahvistaisi luettelo päätösperäisten sopeuttamistoimenpiteiden onnistumisesta ja mittakaavasta sekä makro- että kotitaloustasolla tarkasteltuna. Samaten luettelo hallitusohjelman hyväksymisen jälkeen siihen eri syistä tehdyistä muutoksista ja lisäyksistä toisi näkyviin hallituksen kyvyn ottaa proaktiivisesti huomioon sen toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset.

Tampereella 25.5. 2018

Juho Saari
Sosiaali- ja terveyspolitiikan professori (UTA)
Hyvinvointisosiologian professori (oa) (UEF)